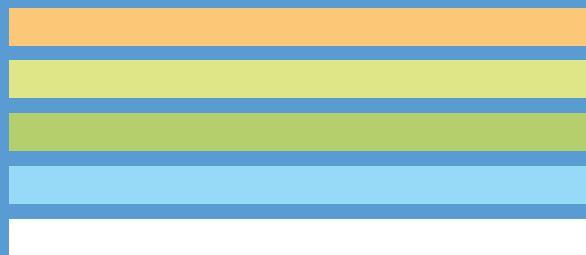


# הזכות להגנה עצמית במציאות של טרור



## מכון שלום הרטמן

מרכז קוגוד לחקר המחשבה היהודית ולהגות עכשווית

קבוצת המחקר לאתיקה צבאית יישומית



מכון שלום הרטמן

## The Right of Self-Defense in a Reality of Terrorism

Yitzhak Benbaji, Shlomit Harrosh, Pini Ifergan, Meir Kraus, Avi Sagi, Zvi Yanai and Idan Yaron

Copyright © All rights to the Hebrew edition

Reserved to Shalom Hartman Institute

© כל הזכויות שמורות למכון שלום הרטמן.

ירושלים תשע"ח 2018

עריכה גרפית: מרב גוטליב

סידור הדפסה וכריכה: מכון שלום הרטמן, ירושלים

Printed in Israel

## קבוצת המחקר לאתיקה צבאית יישומית

מסמך זה הוא פרי עמלה של קבוצת המחקר לאתיקה צבאית יישומית שבמרכז ללימודים מתמקדים במכון הרטמן. חברי הקבוצה הם: ד"ר פיני איפרגן, פרופ' יצחק בנבג'י, ד"ר שלומית הרוש, צבי ינאי, ד"ר עידן ירון, מאיר קראוס ופרופ' אבי שגיא. המסמך הוא עבודה משותפת של חברי הקבוצה כולה.

קבוצת המחקר מתמקדת במחקר ובכתיבה על אודות שאלות יסוד בתחום האתיקה הצבאית. יחד עם זאת, המסמך המוצע כאן אינו מכוון לצה"ל דווקא; הוא מופנה בראש ובראשונה לאזרחי מדינת ישראל. אנו מקווים כי מסמך זה יאפשר דיון מושכל באחת הסוגיות הקשות העומדות על סדר היום הציבורי: כללי התגובה ההולמים במצבי טרור.

מדינת ישראל נתונה לא אחת במתקפת טרור של יחידים המאיימים על חייה ועל ערכיה. במציאות זו לא רק חיי אדם מאוימים אלא גם המחויבות לערכי היסוד המוסריים, לשלטון החוק ולמסורת היהודית. מסמך זה נועד לתת מענה לאיום של הטרור על ערכים אלה, ונועד לסייע בשימור ערכי היסוד של החברה בישראל.

תקוותנו היא כי תבוא העת שבו לא נאלץ לחזור ולהתמודד עם מציאות זו המאיימת על חיינו ועל ערכינו, ונזכה לחיות בעידן שבו "לא יישא גוי אל גוי חרב, ולא ילמדו עוד מלחמה"; אולם, עד שחלום עתיק יומין זה יתגשם, עלינו להכין עצמנו למלחמה לא רק בתחום הביטחוני אלא גם בתחום המוסרי.

## הזכות להגנה עצמית במציאות של טרור

### הקדמה

החל מאוקטובר 2015, ובמשך רוב שנת 2016, התמודד העם בישראל עם מציאות ביטחונית כואבת: טרור עממי - הכולל פיגועי דקירה, דריסה ואף ירי מנשק קל - חדר לרחובות הערים והיישובים ברחבי הארץ. במהלך התקופה, נשים וגברים, צעירים ומבוגרים, אזרחים, שוטרים וחיילים הפכו מטרה לניסיונות פיגוע בתדירות יום-יומית כמעט. עשרות בני אדם נהרגו ומאות נפצעו כתוצאה מפיגועים אלו.

גל טרור זה ערער באופן עמוק את חווית הביטחון האישי. תחושות קשות של חרדה, פחד, מתח, איים, דריכות וחוסר ודאות העיבו על שגרת חיינו. מציאות חיים שבה הסכנה אורבת מעבר לכל פינה כשבכל רגע יכול לקום אדם על רעהו להורגו נפש היא בלתי נסבלת ומחייבת מענה. ואכן, כתוצאה מפעולתם של כוחות הביטחון התרחשה ירידה במספר אירועי הטרור אם כי אלה לא פסקו לחלוטין.

מעבר לתחושת הסכנה, החששות, החרדה והפחד, מציאות חיים זו דרשה מכל אדם להיות מוכן לעמוד על נפשו ולהגן על חייו, ולעיתים - כפי שראינו במקרים רבים - להציל את חיי חברו מתקיפה. הסכנה שהייתה צפויה לחיי אדם בהתרחש אירוע טרור חייבה תגובה מיידית של המותקפים ושל הנוכחים במקום הפיגוע כדי למנוע את ניסיון ההרג או לפחות לצמצם את נזקו. לעיתים, לא הייתה בידי המותקפים אפשרות להמתין עד להגעת כוחות הביטחון האמזנים על הגנת הציבור; היה עליהם להגיב באופן מידי, כמיטב שיקול דעתם וכמיטב יכולתם כדי למנוע את הסכנה. ואכן, במקרים רבים תגובה מהירה של עוברים ושבים או של המותקפים עצמם הצילה חיים, ומנעה תוצאות חמורות יותר.

הזכות להגנה עצמית מתירה לאדם להפעיל כוח כדי להגן על עצמו ואף על זולתו מפני אויב המאיים לפגוע בגופו או בנפשו, ומגיעה לעיתים עד כדי פגיעה בגופו או בנפשו של התוקף.

הגם שאין חולק על עצם קיומה של הזכות להגנה עצמית, בעקבות פיגועי הטרור, התעורר בציבור דיון ערכי מוסרי באשר לגבולותיה של זכות זו. בצד פעולות התגוננות מצילות חיים באירועים מסוימים, היה נדמה באירועים אחרים כי הפעלת הכוח חרגה מעבר לאמות המידה המוסריות הראויות. הדיון שהתעורר בעקבות אירועים אלה נסב סביב שאלות כגון: מה הייתה מידת האיום שנשקפה, והאם היא הצדיקה הפעלת כוח? מה הייתה עוצמת הכוח שנדרשה לשם הסרת הסכנה, והאם הכוח שהופעל היה במידה הראויה או חרג ממנה? האם הכוח הופעל בעת התרחשותה של הסכנה, או שמא לאחר הסרתה? ובכלל, מה דינו של מחבל הבא לרצוח, והאם אנו נדרשים להפעיל שיקולים מוסריים בעת התגוננות מפניו - במשך האירוע ואולי גם לאחריו?

דיון ערכי-ציבורי זה התעצם לנוכח האירוע שהתרחש בחברון (במרס 2016) בעת אירוע מבצעי שבו ירה החייל אלמור אזריה במחבל שהיה שרוע על הקרקע, והועמד בעקבות כך למשפט צבאי שבו הורשע (בינואר 2017). במרכז הדיון המשפטי עמדה שאלת זכות ההגנה העצמית וגבולותיה ופרשנותן של הוראות הפתיחה באש של צה"ל.

**הזכות להגנה עצמית מתירה לאדם להפעיל כוח כדי להגן על עצמו ואף על זולתו מפני אויב המאיים לפגוע בגופו או בנפשו.**

**מה דינו של מחבל הבא לרצוח? האם אנו נדרשים להפעיל שיקולים מוסריים בעת התגוננות מפניו?**



קיומו של דיון ציבורי באשר לגבולות זכות ההגנה העצמית בעיצומה של מתקפת הדמים מצביע על רגישות ערכית ועל שאיפתה של החברה לקיים נורמות מוסריות ראויות. עם זאת, במסגרת הדיון הושמעו דעות שחלקן אינן עולות בקנה אחד עם הערכים המוסריים שעליהם כוננה מדינת ישראל, עם ערכי מוסר הלחימה של צה"ל או עם חוקי המדינה.

מסמך זה מציג בפני הקוראים את אמות המידה המוסריות שעל פיהן ראוי לפעול בעת מימוש זכות ההגנה העצמית; זאת לאור המורשת היהודית, מסכת הערכים האוניברסלית והערכים המכוננים של מדינת ישראל כפי שהוגדרו במגילת העצמאות. אמות המידה המוצעות כאן ממשיכות את מסורת מוסר הלחימה שהתגבשה במדינת ישראל ואת ערכי טוהר הנשק כפי שהוגדרו במסמך "רוח צה"ל".

עיון בזכות ההגנה העצמית וניסיון לברר את גבולותיה מעלה את השאלות הבאות: האם יש גבולות להפעלת כוח מתוקף זכות ההגנה העצמית, ואם כן מהם? אם יש גבולות מעין אלה, מה הטעמים המוסריים לקיומם? למי ניתנת הרשות להפעיל כוח במסגרת הזכות להגנה עצמית?

בחלק ראשון של המסמך מוצגים העקרונות המכוננים את גבולות הפעלת הכוח המותרים בשם הזכות להגנה עצמית. בחלק שני נדונה הצדקת העקרונות המגבילים את הפעלת הכוח לאור הערכים האוניברסליים והמסורת היהודית כפי שאומצו על ידי מדינת ישראל. בחלק שלישי מובהרת השאלה: למי מוקנית הסמכות להפעיל כוח להגנה עצמית באירוע טרור.

המסמך מיועד לכל מי שגם בתוך מתקפת הדמים המתרגשת עלינו רואה עצמו מחויב לאמות מידה מוסריות, ומעוניין לברר את המותר והאסור במימוש זכות ההגנה העצמית למקרה שייקלע לאירוע טרור ויידרש להגן על חייו או על חיי זולתו.

הדרישה לשיקול דעת ולאיפוק המופנית אל אדם הנדרש להגן על עצמו או על זולתו בעת סכנה היא קשה, והאתגר המוסרי מורכב ותובעני. אדם הנקלע לזירת פיגוע נדרש לקבל החלטות תחת לחץ ולהגיב תוך שניות ספורות במצב של חוסר ודאות; עליו לאמוד את רמת האיום בנסיבות האירוע, ולהחליט ללא שהות כיצד לטפל בו. אדם העומד על נפשו בעת פיגוע טרור עלול כמובן לטעות בשיקול דעתו בתום לב.

לימוד העקרונות והערכים עליהם מושתתת הזכות להגנה עצמית, ליבון הכלים המושגיים המעצבים את אופן המימוש הראוי של זכות זו והיפרות עם הנורמות הראויות שעל פיהן יש לפעול בעת אירוע פיגוע - כל אלה עשויים לסייע לנו בקבלת החלטות ראויות מוסרית, ולצמצם לפחות במידה מסוימת את אפשרות הטעות.

מסמך זה הוא ערכי-מוסרי והוא מכונן לבירור רעיוני של הזכות להגנה עצמית, אך איננו מיוסד על הבחנות משפטיות. עם זאת, הערכים המתבררים בו הם אלה שעליהם מושתתת ההגדרה המשפטית של הזכות להגנה עצמית, כפי שנקבעה בסעיף 34 "לחוק העונשין (התשל"ז-1977), בפקודות משטרת ישראל לשימוש בכלי ירייה וכן בהוראות הפתיחה באש של צה"ל. המסמך נועד לסייע להבין את ההנמקות המוסריות העומדות בבסיס הפקודות וההוראות המתייחסות לזכות ההגנה העצמית.

## חלק ראשון: הזכות להגנה עצמית

### הזכות לחיים וזכות ההגנה העצמית

לכל אדם יש זכות בסיסית לחיים. הזכות לחיים מעוגנת במסורת ישראל ובמסכת הערכים האוניברסליים המהוות ביחד מקורות השראה מכוננים לערך חיי אדם.

מתוך הזכות הבסיסית לחיים, העומדת לכל אדם, מתחייב הציווי המוחלט 'לא תרצח'. בנסיבות רגילות קיים איסור חמור ליטול חיים או לפגוע בשלמות גופו של הזולת; אולם אותה הזכות הבסיסית של האדם לחיים היא הקובעת את זכותו המוסרית להגן על עצמו או על זולתו מפני תקיפה.

הזכות להגנה עצמית מעניקה לכל אדם רשות עקרונית להפעיל כוח נגד תוקף כדי להסיר את הסכנה. זכות זו מגיעה עד כדי היתר ליטול חייו של התוקף כאשר הדבר נדרש.

המקור המובהק במקרא לזכות ההגנה העצמית הוא 'דין הבא במחותרת', המופיע בתורה ב'פרשת משפטים' (שמות כ"א, ל"ז; כ"ב, ג'). אדם הבא בחשכת הלילה אל ביתו של אדם אחר במטרה לגנוב את רכשו, אך יש סבירות ממשית כי בדרכו לבצע את הגניבה יפגע בגופו או בחייו של בעל הבית, יש לבעל הבית הזכות להפעיל כוח כדי לפגוע בפורץ ובלשון המקרא: "אין לו דמים". כלומר: אין ההורג חייב כשופך דמים. חז"ל נימקו דין זה בכך שגנב הבא במחותרת מגיע מוכן להרוג את בעל הבית, אם יתייצב כנגדו. לפיכך, התורה מתירה לבעלים לעמוד על רכשו ולהרוג את הפורץ, מדין 'הבא להורגך השכם להורגו'.

הזכות להגנה עצמית עוגנה בסעיף 34 י' לחוק העונשין (התשל"ז-1977) הקובע: "לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מידי כדי להדוף תקיפה שלא כדין, שנשקפה ממנה סכנה ממשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו".

### גבולות הפעלת הכוח

הזכות להגנה עצמית המעניקה לאדם את הרשות להפעיל כוח כנגד תוקף מוגבלת. המוסר והחוק מגדירים את תנאיה, גבולותיה ואופן מימושה.

שלושה תנאים נדרשים כדי להצדיק הפעלת כוח להגנה עצמית לנוכח תוקף. תנאים אלה מתייחסים לתכלית הפעולה, למועד הפעולה ולנחיצות הפעולה. הם תקפים לכל אירוע תקיפה ובכלל זה לתקיפה על רקע לאומני.

**תכלית הפעולה:** תכלית הפעלת הכוח למטרת הגנה עצמית היא הסרת איום ישיר לחיים או לשלמות הגוף; איום שעלול להתממש לכדי סכנת חיים ממשית ומיידית. הזכות להגנה עצמית כלשונה כן היא - זכות להגנה, והיא מתירה לאדם להפעיל כוח כדי להתגונן ולהסיר את הסכנה. זכות זו אינה מתירה הפעלת כוח בעת פגיעה לשם הגשמת מטרת אחרת, כגון: ענישה, הרתעה או נקמה. המטרה היא הסרת האיום המרחף על חייו של המותקף, וההיתר להפעלת הכוח ומידת עוצמתו נגזרים מתכלית הגנתית זו.

לכל אדם יש זכות בסיסית לחיים הקובעת את זכותו המוסרית להגן על עצמו או על זולתו מפני תקיפה.

שלושה תנאים נדרשים כדי להצדיק הפעלת כוח להגנה עצמית: תכלית הפעולה, מועד הפעולה ונחיצות הפעולה.



## מקרה 1 זיהוי שגוי וביצוע לינץ'

הריגתו של מבקש המקלט מאריתריאה הבטום זרהום בתחנה המרכזית בבאר שבע (אוקטובר 2015)

בעת פיגוע הירי בתחנה המרכזית בבאר שבע נורה הבטום זרהום, שנקלע למקום. הוא זוהה בטעות כמחבל, ונורה על ידי שוטר משמר הגבול וחיילת, ולאחר מכן על ידי קצין הביטחון של התחנה המרכזית. לאחר שזרהום נפצע קשה מהירי ושכב על הרצפה, תשעה בני אדם ביצעו בו לינץ' על ידי הטחת כיסאות ובעיטות בגופו ובראשו. הוא פונה לבית החולים, ושם מת מפצעיו. לאחר הפיגוע עצרה המשטרה חמישה חשודים בתקיפתו של זרהום לאחר שכבר נורה, בהם קצין וסוהר בשירות בתי הסוהר. שר הביטחון משה יעלון אמר אחרי האירוע: "עלינו לגנות בקול רם וברור מעשי לינץ', כפי שבוצע באזרח האריתראי הבטום זרהום, ולהעמיד לדין את מבצעיו. אסור לאיש לנהוג כך, גם כשהכעס והעצב גדול. גם בימים אלה, שבהם הטרור מרים ראשו, אל לנו לאבד את דרכנו."

אתר ויקיפדיה, "הפיגוע בתחנה המרכזית של באר שבע, 2015", דצמבר 2017

## מקרה 2 ירי לעבר מחבל מנוטרל

פגיעה במחבל לאחר אירוע דקירה ביפו (מרס 2016)

מחבל דקר מספר אזרחים בפיגוע ביפו ונמלט מהמקום. לאחר מרדף ברחובות העיר, נורה המחבל ונפל לקרקע. המחבל המשיך לשכב פצוע, בעוד שוטר ואזרח מתנדב במשטרה מאבטחים אותו עם אקדחים שלופים. מסביבם עמד קהל שעודד אותם לירות שוב. השוטר הפגין קור רוח והמשיך לאבטח את הזירה; אולם המתנדב חרג מנהלי הפתיחה באש, ירה במחבל והרגו; זאת למרות שלא היה ספק שהמחבל לא היווה עוד איום ישיר ומידי. בסרטון נראה המחבל שוכב על הדשא. ניפר כי אינו יכול לקום לאחר שנורה על ידי שוטרים. במקום מתחילה התקהלות. שוטר בקבע מאבטח את המחבל, ולצידו מתנדב משטרה מבוגר יותר. השניים נראים עומדים עם כלי נשק שלופים מול המחבל הפצוע, שנשמע מדבר. הסרטון מתעד אזרחים הנמצאים על יד השוטרים המעודדים את השוטרים לירות במחבל: "תן לו בראש, אל תפחד, תן לו בראש טוב, אתה מלך". השוטר המשרת בקבע נשמע אומר לממונים עליו: "נטרלתי אותו". האזרחים ממשיכים לעודד את המתנדב: "בן זונה... תן לו בראש", ואז נשמעת לפחות עוד ירייה אחת - כנראה מאקדחו של המתנדב המבוגר - ירייה שהביאה, על פי החשד, למותו של המחבל. לאחר הירי הקהל מעודד את המתנדב ומברך אותו על ביצועו; אבל אז נשמע השוטר הצועק לעברו: "מספיק, הוא שוכב מנוטרל, מה אתה יורה סתם". לאחר מכן נשמע גם אזרח נוסף המבקש מן השוטרים לחדול ירי. הכתבה העיתונאית קבעה: "הסרטון אינו משאיר ספק לכך שהמחבל נוטרל ולא היווה איום, וכן שהוא היה בחיים לאורך דקות ארוכות."

הארץ, 9.3.2016

במסגרת הדיון הציבורי בשאלות המוסריות הנוגעות לזכות ההגנה העצמית נשמעו קולות הגורסים כי כל אירוע פיגוע צריך להסתיים בהריגת המפגעים; זאת לשם הרתעת אחרים מביצוע מעשים דומים. קולות אלה אינם עולים בקנה אחד עם הזכות להגנה עצמית שתכליתה הגנה בלבד.



איום ישיר מתחיל עם הופעת מפגע שיש לו כוונה לפגוע, והוא מצויד באמצעי היכול לממש כוונה זאת.

איום מסתיים כאשר המפגע נתפס ונמצא תחת שליטה או חדל, מסיבה אחרת, לתפקד באופן מאיים.

**מועד הפעולה:** הפעלת כוח מתוקף הזכות להגנה עצמית מוגבלת לזמן שבו התרחשה התקיפה. גבולות הזמן של אירוע תקיפה מוגדרים על ידי קיומו של איום ישיר על חייו או על שלמות גופו של אדם, וכל עוד איום זה נמשך. הופעת מפגע שיש לו כוונה לפגוע המצויד באמצעי היכול לממש כוונה זאת מסמנת את ראשית האירוע. סיום איום ישיר – המפגע נתפס ונמצא תחת שליטה, או חדל מסיבה אחרת לתפקד באופן מאיים. זכות ההגנה העצמית מתירה הפעלת כוח במשך כל התרחשות האירוע – מהופעת האיום ועד להסרתו – אך לא מעבר לכך.

זיהוי תחילת הופעת איום ישיר, כמו גם רגע הסרתו, חיוניים כדי לצמצם את האפשרות לטעות בהפעלת הכוח וכן בהימנעות מהפעלתו; אך זיהוי כזה אינו משימה קלה, והוא מושפע מתחושת האיום הסובייקטיבית שחשים הנוכחים בזירת האירוע.

### מקרה 3 "אירוע דריסה" – זיהוי תחילת הופעת איום ישיר והסרתו

הרב דן מרצבך (55) מעתניאל (נובמבר 2011)

'טעות אנוש' גרמה לתוצאה טרגית: חיילי צה"ל פתחו באש לעבר מכונית שהתקדמה לעברם בצורה מחשידה ליד צומת האר"י (הכבשים), סמוך לחברון, לאחר שסימנו לנהג לעצור ללא הצלחה. הם חשדו כי מדובר בפיגוע דריסה; אולם כעבור דקות ספורות התברר כי מדובר בטעות זיהוי. מהירי נהרג הנהג, הרב דן מרצבך, מעתניאל. בתקרית הירי נפצעה בינוני אישה (45), ושניים אחרים נפצעו קל – כולם תושבי עתניאל שהיו ברכב ונסעו לתפילה במערת המכפלה.

אתר ynet, 11.11.2011

בתקופה מתוחה ובעת התרחש גל פיגועים עלול להתעורר בלב כל אחד מאתנו חשד כלפי אדם בשל מראהו, זהותו והתנהגותו; גם אם כוונתו אינה ברורה או מוטלת בספק. תחושת האיום יכולה לעורר בנו צורך להתגונן, על אף שעדיין לא התרחש איום בפועל, וייתכן שאפילו אינו קיים כלל. כל עוד האדם החשוד אינו מתנהג באופן היוצר איום ישיר, דהיינו מציג כוונה לפגוע ואמצעי היכול לממש כוונה זו, אין הצדקה להפעיל כוח בשם הזכות להגנה עצמית. במצב זה, יש לדווח לכוחות הביטחון.

כשם שאנו עלולים להתקשות בזיהוי תחילתו של אירוע, כך אנו עלולים לטעות בזיהוי סופו. אירוע טרור מסתיים כאשר סר האיום, ואין ביכולת המפגע להמשיך ולפגוע. כאשר התוקף נפגע והוא חסר יכולת לפעול, או כאשר הוא נתפס ויש לנו שליטה מלאה על גופו, האירוע בא אל סיומו. עם זאת, מפגע שתקף ונמלט ממקום האירוע [ביצע 'פשע מסוכן'] מוגדר כאיום גם אם השליך את כלי נשקו, ומותר לרדוף אחריו ולהפעיל כוח כדי לעצור אותו, גם אם לא נשקפת לנו או לאחרים סכנה מידית.



## מקרה 4 הערכת סיום אירוע

דקירה של מפגעות (14, 16) באמצעות מספריים בשוק מחנה יהודה בירושלים (נובמבר 2015)

שתי נערות ביצעו פיגוע, ופצעו בשוגג פלסטיני באמצעות מספריים ליד שוק מחנה יהודה בירושלים. חבלן משטרה שהגיע למקום ירה מאקדחו ופגע במפגעות. החבלן נחקר במחלקה לחקירות שוטרים כדי לבדוק טענות לפיהן ירה באחת המפגעות לאחר שנוטרלה - נפלה לקרקע לאחר פגיעות כיסא שבו הופתה על ידי אזרח - ולא נשקפה עוד סכנה ממנה. החבלן טען בחקירתו כי ירה משום שסבר כי הסכנה טרם חלפה. (כשלושה שבועות לאחר הפיגוע, המחלקה לחקירות שוטרים הודיעה על סגירת התיק נגד החבלן מחוסר ראיות).

אתר ynet, 13.12.2015

הפער הקיים בין תחושת האיום הסובייקטיבית של מי שנכח בזירת אירוע, לבין ההתרחשויות האובייקטיביות של האיום, המוגדרת על ידי התנהגות ואמצעים המורים על כוונה, הוא מקור רוב הטעויות בזיהוי תחילתו וסופו של אירוע טרור, וכתוצאה מפער זה, לטעויות בהפעלת הכוח או בהימנעות ממנו.

חובה על כל אדם השוקל הפעלת כוח מול מפגע שמהווה התוקף בכל רגע מרגעי השתלשלות הפיגוע.

בחלק מן המקרים, הטעויות בזיהוי סופו של אירוע נובעות מהערכה כי הסכנה עדיין קיימת וכי התוקף ישוב ויפגע. הערכה זאת אינה מבוטלת. אנו יודעים על מקרים שבהם מפגעים קמו לאחר שכבר נורו, וניסו לשוב ולתקוף את הסובבים אותם.

המקור לרובן של הטעויות בזיהוי בדבר תחילתו וסופו של אירוע טרור הוא הפער הקיים בין תחושת האיום הסובייקטיבית של מי שנכח בזירת אירוע לבין התרחשותו האובייקטיבית של האיום, המוגדרת על ידי התנהגות התוקף ואמצעים העומדים לרשותו המורים על כוונתו. כתוצאה מכך עלולות להתרחש טעויות בהפעלת כוח או בהימנעות ממנו.

חובה על כל אדם השוקל הפעלת כוח מול מפגע לאמוד את מידת הסכנה שמהווה התוקף בכל רגע מרגעי השתלשלות הפיגוע. עליו להבחין בין מצב של איום ישיר, שבו מותר לאדם להפעיל כוח במידה הנחוצה כדי להגן על עצמו או על זולתו, לבין מצב שבו המחבל הוכרע וחדל להוות איום ישיר. הבחנה זו חיונית לזיהוי מרחב הזמן שבו קיים היתר להפעלת כוח במסגרת הזכות להגנה עצמית.

**נחיצות הפעולה:** הזכות להגנה עצמית מתירה הפעלת כוח רק במידה הנדרשת למניעת מימושו של איום ישיר על החיים או על שלמות הגוף ולשם הסרת האיום; אך לא מעבר לכך. אם קיימת דרך להסיר את האיום ללא נקיטת אלימות, או שאפשר להסירו באלימות פחותה, יש להעדיף אפשרויות אלו.

הפעלת כוח קטלני מותרת רק במידה שהאיום הישיר הופך לסכנה ממשית ומיידית; זאת כאשר יש בידי התוקף אפשרות לממש את כוונתו לפגוע באופן ממש.

## מקרה 5 הערכת סכנה ממשית ומידית

### אסראא זידאן תאופיק עאבד מנצרת מנופפת סכין בתחנה המרכזית בעפולה (אוקטובר 2015)

עאבד נורתה לאחר ששלפה סכין לעבר שוטרי מג"ב. בסרטונים שפורסמו מיד לאחר האירוע היא נראית עומדת במשך שניות ארוכות ללא תזוזה כמעט, עד אשר שוטר שנכח במקום מתקרב אליה, ואז נשמעו כמה יריות. עאבד אושפזה במצב בינוני לאחר שנפגעה מהירי. בדיעבד התברר כי עאבד סבלה ממצוקה נפשית, וביקשה למשוך תשומת לב - ואולי אף 'להתאבד באמצעות שוטר' - ולא בהכרח לפגוע באיש.

(הארץ, 18.10.2015)

עקרון הנחיצות קובע כי גם במצב של סכנה ממשית ומידית יש להמשיך ולבחון את מידת הכוח המופעל ונחיצותו בכל שלב משלבי האירוע. אם אכן אין ברירה אלא לירות לעבר המחבל, או אז יש לירות תחילה כדי לפצוע בלבד, אם וכאשר הנסיבות מאפשרות זאת. אם המחבל ממשיך להוות איום והסכנה לא הוסרה, מותר לירות כדי להרוג.

אמנם במקרי תקיפה רבים אין לאדם המתגונן או הנחלץ לעזרת זולתו שהות כדי לשקול דרכי פעולה אפשריות, והוא עסוק כל כולו בהישרדות ובהדיפת התקיפה. לעיתים גם אין דרך להסיר את הסכנה אלא באמצעות פגיעה בגופו של התוקף; אבל פציעתו או הריגתו צריכה להיות תמיד המוצא האחרון להדיפת התקיפה, ולא התגובה הראשונה.

הבהרה זו של עקרון הנחיצות חשובה לכל מתגונן, אך חיונית במיוחד לגבי מי שנקלע לזירת אירוע ונושא עמו כלי ירייה. כלי כזה מקנה למתגונן שליטה מסוימת בזירת הפיגוע, המאפשר לו לאמוד את הסכנה שיוצר התוקף ממרחק בטוח יחסית, לכוון את נשקו לעבר התוקף ולהגיב בעת הצורך במהירות לכל שינוי המתרחש בהתנהגותו של התוקף. השליטה בנשק, טווח הביטחון ואפשרות התגובה המידית מעניקים לאדם שהות לבחון את מידת הכוח הנחוצה לשם הסרת האיום ולבחור בהפעלת כוח מינימלי כפי שמגדירה זכות ההגנה העצמית.

הדרישה לריסון בהפעלת כוח חלה על כל אדם: חייל, שוטר או אזרח. אמנם לאזרח אין בהכרח מיומנות שמצויה בידי איש כוחות הביטחון; אולם הדרישה לריסון חלה עליו לא פחות מאשר על חייל או שוטר שהמדינה הפקידה בידיהם את הסמכות להפעיל כוח. עמדה זו משתקפת במשפט הפלילי הישראלי שאינו מעניק לאדם היתר אוטומטי להרוג תוקף שבא להורגו. הזכות להפעיל כוח בכלל, וכוח קטלני בפרט, מותנית בנחיצות הפעלת הכוח בנסיבות התקיפה.

עקרון הנחיצות, בהיותו תנאי הכרחי להפעלת כוח במסגרת הזכות להגנה עצמית, מהווה תשתית ערכית לפקודת משטרת ישראל בנושא השימוש בכלי ירייה על ידי שוטר במסגרת תפקידו. עיקרון זה עומד גם ביסוד הוראות המשרד לביטחון פנים במדריך לשימוש והחזקת כלי ירייה, העוסק בשימוש בכלי ירייה על ידי אזרחים לצורך הגנה עצמית. כפי שמוגדר בפקודות ובהוראות אלה, ההיתר להשתמש בנשק הוא רק "כמוצא אחרון, ובמידת הזהירות הראויה, כאשר אין דרך אחרת להתגבר על התוקף", וכאשר "נחיצות השימוש בכלי ירייה תיבחן בכל שלב משלבי האירוע". עקרון הנחיצות תקף גם לגבי חיילי צה"ל. ערך 'טווח הנשק', כפי שהוגדר במסמך "רוח צה"ל", קובע כי "החייל ישתמש בכוחו ובנשקו לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך".

חלק מאי הבהירות באשר לעקרון הנחיצות נובע מהאימון ומהחינוך שחלק גדול מאתנו עבר בעת שירותו הצבאי, שאותם אנו מעתיקים בטעות לזירת פיגועי טרור המתרחשים ברחובותינו. בעת אירוע קרבי המטרה היא חתירה למגע וחיסול האויב; אך אין זו המטרה של התערבות באירוע תקיפה חבלני. המטרה אינה לחתור למגע ולחסל את המחבל אלא למנוע או להסיר סכנה ממשית ומידית לחיים ולשלמות הגוף. לעיתים, לשם הסרת הסכנה אין מנוס מהפעלת כוח קטלני; אולם קיימים מקרים שבהם אפשר למנוע או להסיר את הסכנה על ידי השגת שליטה במצב והקפאתו. במקרים אלה, חובה עלינו להפעיל כוח רק במידה הנחוצה להסיר את הסכנה, להשתלט על המפגע ולמסור אותו לידי הרשויות המתאימות כדי שיעמוד לדין בהתאם לחוקי המדינה.

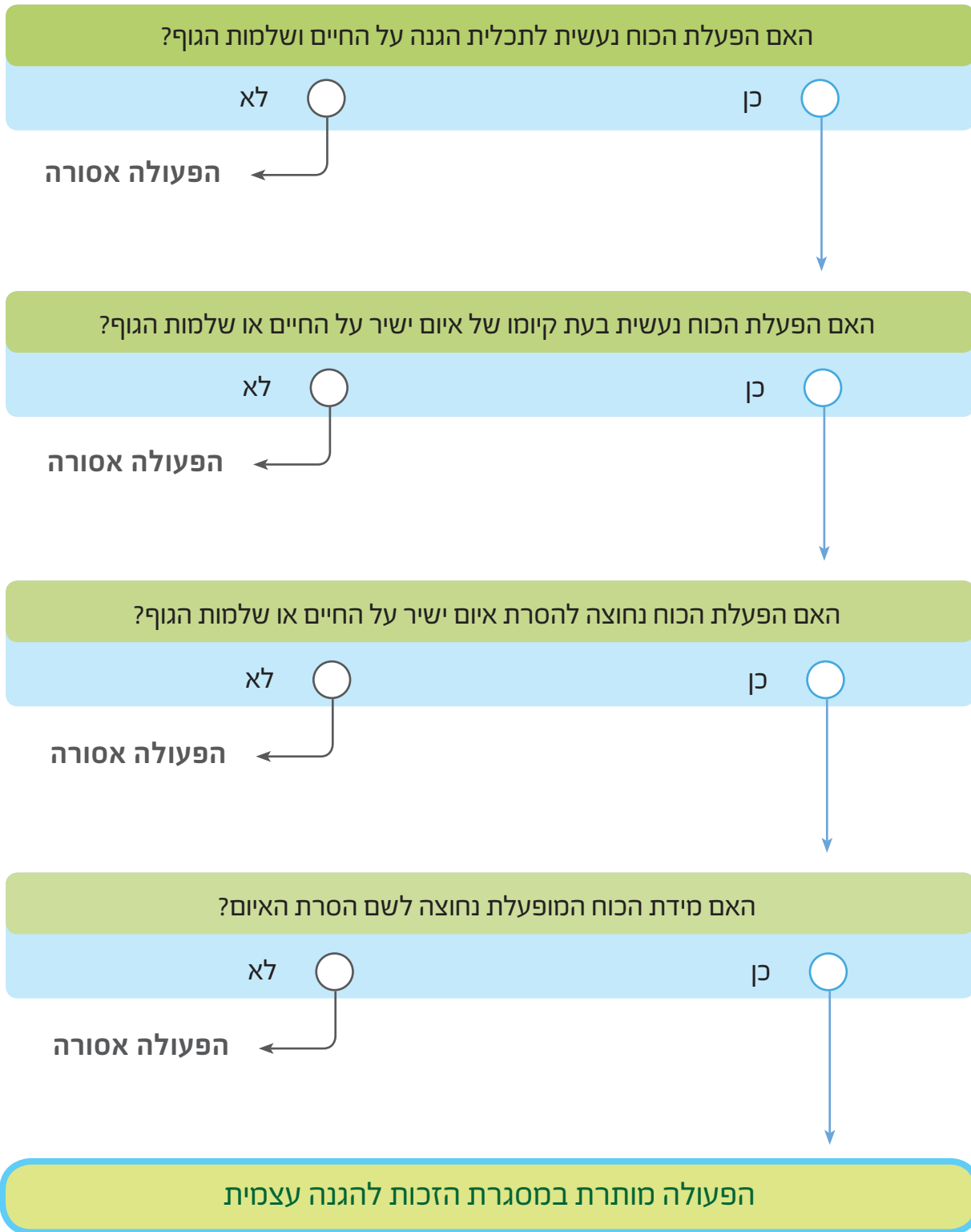


לסיכום, הזכות להגנה עצמית מתירה פגיעה בתוקף כאשר הפעלת הכוח נעשית למטרת הגנה מול איום ישיר על חייו או גופו של אדם, כאשר אין דרך אחרת להדוף את הסכנה, והכוח המופעל אינו חורג מהנדרש להדיפת הסכנה.

לסיכום: המסגרת הערכית ההולמת הקובעת את הפעלת הכוח מתוקף הזכות להגנה עצמית, מניחה שפגיעה בתוקף מותרת כאשר מתקיימים התנאים הבאים: הפעלת הכוח נעשית למטרת הגנה מול איום ישיר על חייו או גופו של אדם, כאשר אין דרך אחרת להדוף את הסכנה והכוח המופעל אינו חורג מהנדרש להדיפת הסכנה.



## גבולות הפעלת כוח מתוקף זכות ההגנה העצמית



## חלק שני: הטעמים המוסריים להגבלות בהפעלת כוח מתוקף זכות ההגנה העצמית

אדם הנקלע לאירוע טרור, הנלחם על חייו או על שלמות גופו, נדרש - על פי ההגדרות שהצגנו לעיל - להימנע מפציעתו או מהריגתו של המפגע שלא לצורך הגנתי. מדוע אנו נדרשים לרסן את התנהגותנו כלפי מי שבעצמו עובר על הציווי 'לא תרצח' מדוע, ברגעים מאיימים כל כך ולעיתים מסוכנים לגוף ולנפש, אנו ניצבים בפני הדרישה לנקוט איפוק בתגובתנו כלפי מי שבא ליטול את חייו?

### הבסיס הרעיוני - כבוד האדם וצלם אלוהים

לכל אדם באשר הוא אדם יש ערך פנימי בלתי מותנה שאינו תלוי בשיוכו הלאומי ואף במעשיו. בשל כך קיימת לכל אדם זכות בסיסית לחיים, שממנה נובעות זכויותיו לחירות, לצדק ולשלום, וזכויות נוספות כפי שהוגדרו ב"הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" של האספה הכללית של האומות המאוחדות. הרעיון שלכל אדם יש ערך פנימי בלתי מותנה נשען הן על המוסר האוניברסלי והן על המסורת היהודית. לכן טבעי שמדינת ישראל התחייבה במגילת העצמאות להיות נאמנה להכרזת האומות המאוחדות. ערכי המוסר האוניברסליים מבטאים את הרעיון המכונן הזה באמצעות שיח זכויות המגולם במושג 'כבוד האדם'. המסורת היהודית מעמידה את הרעיון שלכל אדם ערך פנימי בלתי מותנה בהיותו בעל 'צלם אלוהים'.

הדרישה המוסרית הראשונית הנובעת מרעיון מכונן זה: ראיית כל זולת כבעל ערך פנימי בלתי מותנה מעצם היותו בן אדם. הפילוסוף עמנואל קאנט (2010) ביטא רעיון זה בקבועו כי בני אדם הם יצורים אשר "עצם טבעם כבר מייחד אותם כתכליות כשלעצמן". לדעתו, הציווי המוסרי העליון הוא להתייחס לבני אדם כאל תכליות - כבעלי ערך פנימי בלתי מותנה - ולעולם לא כאל חפצים העומדים לרשותנו כך שאנו יכולים לסלקם בדרך זו או אחרת כאשר הם מונעים מאתנו את מימוש רציונינו, תוך התעלמות מהיותם בני אדם תבוניים ובעלי רצון משל עצמם. ערך כבוד האדם מייצג את ההפרה בכך שהאדם הוא תכלית. הקפדה על כבודו של אדם מתבטאת בראש ובראשונה בעיקרון האוסר פגיעה בחייו או בשלמות גופו, בקניינו, בחופש הפעולה, הדיבור, המחשבה והאמונה שלו, וכן בפרטיותו.

ההפרה בערכם הסגולי של בני האדם היא ערך מהותי במסורת היהודית: "חביב אדם שנברא בצלם", קובעת המשנה (אבות ג, יד). זאת כדי ללמדנו שכל אדם הוא בעל ערך בלתי מותנה מעצם היותו אדם. המשנה במסכת סנהדרין (ד, ה) מחדדת תפיסה זו באשר לערך חיי אדם, וקובעת: "לפיכך נברא אדם יחידי בעולם, ללמד שכל המאבד נפש אחת, מעלים עליו כאילו איבד עולם מלא; וכל המקיים נפש אחת, מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא".

שופט בית המשפט העליון מישאל חשין ציטט משנה זו על פי נוסח הרמב"ם בסיום פסק הדין שבו דחה את ערעורו של עמי פופר על הרשעתו ברצח: "אדם - כל אדם - הוא עולם לעצמו. אדם - כל אדם - הוא אחד, יחיד ומיוחד. ואין אדם כאדם. מי שהיה לא עוד יהיה, ומי שהלך לא

לכל אדם באשר הוא אדם יש ערך פנימי בלתי מותנה שאינו תלוי בשיוכו הלאומי ואף במעשיו.



ישוב. וכבר לימדנו הרמב"ם על ייחודו של האדם (ספר שופטים, הלכות סנהדרין י"ב, י"ג): 'נברא אדם יחידי בעולם, ללמד: שכל המאבד נפש אחת מן העולם - מעלין עליו כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת בעולם - מעלין עליו כאילו קיים עולם מלא'. הרי כל באי עולם בצורת אדם הראשון הם נבראים, ואין פני כל אחד מהם דומין לפני חברו. לפיכך כל אחד ואחד יכול לומר: בשבילי נברא העולם" (ע"פ 1742/91).

ביטוי מובהק להכרה בערכו של אדם מעצם אנושיותו אנו מוצאים ב"תפילה לרופא" המיוחסת לרמב"ם: "אמץ וחזק כוחות גופי ונפשי להיות תמיד מוכן להושיע לדל ולעשיר, לטוב ולרע, לאוהב ולשונא, וכי אראה תמיד בחולה רק את האדם [...]".

האם ההפכה בערך כבוד האדם או בבריאתו בצלם אלוהים מיוחסת לכל בני האדם בכל תנאי, או שמא היא מותנית בהתנהגותם? האם פושעים מאבדים את מעמדם כבעלי 'צלם אלוהים', וממילא את ערך חייהם וזכויותיהם, ואלה שמורים רק לבני אדם מוסריים בלבד? בהקשר לדיוננו, האם מי שבא ליטול חיים של אחרים זכאי להימנות על משפחת האדם? מדוע אנו מבקשים, באמצעות ההגבלות על הפעלת הכוח במסגרת ההגנה העצמית, לשמור על זכויותיו של מפגע רצחני ולא נטלים אותן ממנו בשל מעשיו?

הן על פי התפיסה האוניברסלית המגדירה את ייחודו של האדם ואת החובות המוסריים כלפיו במושג 'כבוד האדם', והן על פי התפיסה היהודית המסורתית המגדירה את ייחודו של האדם במושג 'צלם אלוהים', ערכו הפנימי של האדם איננו מותנה בהתנהגותו. גם האכזריות שבבריות, כמו פושעים שדינם מוות, אינם מאבדים את ייחודם כבני אנוש. על פי תפיסות אלו, אדם אינו יכול לאבד את ערכו הפנימי מכל סיבה שהיא, אף לא בשל מעשיו הנפשעים.

עמדה זו שוללת את האפשרות להתנות את אנושיותו של אדם בכל דרך שהיא - על פי שיוכו או על פי מעשיו. ההיסטוריה האנושית למודת ניסיון טרגי מהתניות מעין אלו.

דוגמה לעמדה זו אנו מוצאים במקרא ביחס לאדם החייב מיתה בשל חטאו. כך נאמר בספר דברים (כא, כב-כג): "וכי יהיה באיש חטא משפט מוות והומת, ותלית אותו על עץ. לא תלין נבלתו על העץ, כי קבור תקברנו ביום ההוא, כי קללת אלוהים תלוי". טעם המצווה "קללת אלוהים תלוי" הוא למנוע את ביזוי האל המתרחש כאשר אדם שנברא בצלמו תלוי על העץ. מכאן אנו למדים שעל אף שאדם חטא, נשפט, נמצא אשם והוצא למוות, לא ניטל ממנו צלם אלוהים וראוי לנהוג בו בכבוד.

ההפכה בערכו הייחודי והבלתי מותנה של כל אדם, ובכלל כל אדם אף פושעים ורוצחים, משליכה על יחסנו כלפיהם. אנושיותו הבלתי מותנית של כל אדם, היותו נברא בצלם, מחייבת הענקת ערך גם לחייהם של פושעים.

ההפכה בערך 'כבוד האדם' או בהיות האדם צלם אלוהים היא המכוננת את הזכות לחיים ואת האיסור המוחלט "לא תרצח". כך מציג זאת המקרא בספר בראשית (ט, ו): "שפך דם האדם באדם דמו יישפך, כי בצלם אלהים עשה את האדם".

הזכות לחיים מקימה את זכותו של אדם להגן על עצמו או על זולתו - זכות ההגנה העצמית שבה אנו דנים כאן.

**אדם אינו יכול לאבד את ערכו הפנימי מכל סיבה שהיא, אף לא בשל מעשיו הנפשעים.**



המסורת היהודית מעגנת את זכותו של אדם להגן על עצמו בכלל "הבא להרגך" - השכם להרגו". זוהי קריאה לאדם לקום ולהתגונן מפני תוקף כאשר קיים איום על החיים ועל שלמות הגוף, ורק אם קיימת סכנת חיים - אדם "בא להרגך" - או אז "השכם להורגו" - מותר לאדם להשתמש כלפיו גם בכוח קטלני.

אולם מכיוון שגם לחייו של תוקף נודע ערך מתוקף אנושיותו הבלתי מותנית, על הזכות להגנה עצמית מוטלות המגבלות שהוצגו בחלק ראשון. הזכות לחיים עומדת גם למפגע רצחני, ואין בפעולת הטרור שבה נקט כדי ליטול אותה ממנו אלא לשם הצלת חיים אחרים או באמצעות ענישה על פי דין.

כך לדוגמה מגביל הרמב"ם את תחולתו של הכלל "הבא להרגך" וקובע שהצלת הקורבן על ידי הריגת הרודף תיעשה רק אם עמדנו בעקרון הנחיצות ואין דרך אחרת (כגון פציעה מוגבלת של התוקף) להסיר את הסכנה.

"כל היכול להציל [את הנרדף - אדם הנמצא בסכנה] באיבר מאיבריו [של הרודף - אדם המסכן את זולתו], ולא טרח בכך, אלא הציל בנפשו של רודף והרגו - הרי זה שופך דמים, וחייב מיתה" (משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש, א, יג).

הרמב"ם קובע שאדם היכול לפעול בריסון להציל את הקורבן מבלי להרוג את הרודף, אך לא עשה כן והרגו, הרי דינו כדין רוצח; זאת למרות שפעל להצלת חייו של זולתו מפני התוקף.

הרב הצבאי הראשי הראשון של צה"ל, הרב שלמה גורן, ששימש לימים גם כרב ראשי לישראל, קבע בחיבורו "משיב מלחמה: מוסר הלחימה לאור ההלכה": "אין ספק שחיי האדם הם הערך העליון בתורת ישראל בהלכה, ולפי מוסר הנביאים. המדובר לא רק בחיי ישראל, אלא בחיי כל אדם שנברא בצלם אלוקים [...] ומכיוון שכל אדם נברא בצלם אלוקים, יוצא שההקפדה על חיי כל אדם וכבודו, כאילו מקפיד על כבוד שמיים [...] דברי הכתוב: 'כי בצלם אלוקים עשה את האדם' אמורים לגבי כל אדם ללא הבדלים בין עם לעם ובין גזע לגזע" (גורן, 'משיב מלחמה' מ').

לדבריו, כל אדם נברא בצלם אלוהים ויש להקפיד על חייו וכבודו. הרב גורן מפרט את ההשלכות של ערך חיי אדם על התנהגות הצבא בעת מלחמה כלפי אויב: "על אף מצוות הלחימה המפורשת בתורה, מצווים אנו לחוס גם על האויב, שלא להרוג אפילו בשעת מלחמה, אלא בזמן שקיים הכרח להגנה עצמית לצורך כיבוש ולניצחון; ולא לפגוע באוכלוסייה בלתי לוחמת, ובוודאי שאסור לפגוע בנשים וילדים שאינם משתתפים במלחמה (גורן, 'משיב מלחמה' י"ד).

גם בעת מלחמה אנו נדרשים שלא להרוג. הפעלת כוח קטלני מותרת רק אם הדבר נחוץ לשם הגנה עצמית ולשם הדיפת הסכנה.

הזכות לחיים היא זכות אוניברסלית, והיא חלה על כל בני אנוש באשר הם. אותו ערך של חיי אדם שמעגן את הזכות המוסרית להפעיל כוח לשם הגנה על החיים גם קובע את המגבלות להפעלת הכוח, זאת מתוקף אנושיותו של התוקף. ההגבלות על הפעלת הכוח מאזנות בין ערך חיי אדם של המתוקף לבין זכותו להתגונן, והן מביאות בחשבון גם את ערך חיי האדם העומד גם לתוקף למרות היותו פושע.

הזכות לחיים עומדת גם למפגע רצחני, ואין בפעולת הטרור שבה נקט כדי ליטול אותה ממנו אלא לשם הצלת חיים אחרים או באמצעות ענישה על פי דין.

אותו ערך של חיי אדם שמעגן את הזכות המוסרית להפעיל כוח לשם הגנה על החיים גם קובע מגבלות להפעלת הכוח מתוקף אנושיותו של התוקף.

## הבחירה הערכית והנורמטיבית של החברה הישראלית

מדינת ישראל, בהיותה מדינה יהודית ודמוקרטית, אימצה את הרעיון המכונן בדבר ערכו הפנימי והבלתי מותנה של כל אדם, והגדירה את כבודו כערך יסודי המהווה תשתית לזכויות האדם במשפט הישראלי וכחיוני לשימור ערכיה.

מדינת ישראל, בהיותה מדינה יהודית ודמוקרטית, אימצה את הרעיון המכונן בדבר ערכו הפנימי והבלתי מותנה של כל אדם, והגדירה את כבודו כערך יסודי המהווה תשתית לזכויות האדם במשפט הישראלי וכחיוני לשימור ערכיה.

המושג 'כבוד האדם' הפך שגור בשיח המשפטי והמוסרי לאחר מלחמת העולם השנייה. הוא הוכנס לשימוש נרחב במסמך של ארגון האומות המאוחדות (1945), וכן ב"הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" (1948).

ערך 'כבוד האדם' מפורש בהוראות 'חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו' (תשנ"ב-1992). עקרונות היסוד של החוק קובעים: "זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההפרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל". בסעיף "שמירה על החיים, הגוף והכבוד" נקבע: "אין פוגעים בחייו, בגופו או בכבודו של אדם באשר הוא אדם". מכאן נגזרת ההוראה בדבר "הגנה על החיים, הגוף והכבוד: "כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו".

אלה הם גם הערכים המכוננים של מגילת העצמאות: "יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל"; "קיום 'שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור' לכל אזרחי המדינה, בלי הבדל דת, גזע ומין"; "הבטחת 'חופש דת, צפון, לשון, חינוך ותרבות; וכן 'שמירה על המקומות הקודשים של כל הדתות", ונאמנות "לעקרונות מגילת האומות המאוחדות".

ערכים אלה תואמים את מסורת הלחימה שנתגבשה בצה"ל במהלך השנים, ועולים בקנה אחד עם ערכי 'טוהר הנשק', כפי שהוגדרו במסמך "רוח צה"ל". צבא ההגנה לישראל חרט על דגלו מיום הקמתו את ערכי 'הדבקות במשימה' ו'החתיירה לניצחון' לצד מחויבות לערכי 'כבוד האדם', 'חיי האדם', ו'טוהר הנשק'. ערך 'טוהר הנשק' משקף את מורשת הלחימה של דורות של חיילים ומפקדים בצה"ל, שהקריאה לשמור את נשקנו טהור הייתה וממשיכה להיות נר לרגלם. גם בלהט הקרב בעת מלחמה, נדרש החייל לשמור על צלם אנוש ולהשתמש בנשקו ובכוחו "לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך". אסור לחייל להשתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע "בבני אדם שאינם לוחמים ובשבויים". הוא נדרש לעשות "כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם". החייל נדרש לשיקול דעת ולריסון: "עליו להפעיל כוח רק במידה הנחוצה לביצוע המשימה, ובשום פנים ואופן אין הוא רשאי לירות לעבר לוחמי אויב פצועים או שבויים שיצאו ממעגל הלחימה ואינם מהווים עוד סכנה".

הדרישה להקפיד בחיי אדם ובכבודו נמצאת בבסיסו של 'מסמך רוח צה"ל', הוא הקוד האתי של צה"ל, הקובע: "צה"ל וחייליו מחויבים לשמור על כבוד האדם. כל אדם הוא בעל ערך שאינו מותנה במוצא, דת, לאום, מין, מעמד ותפקיד".

ראוי להדגיש כי מחויבותו של צה"ל לערך 'כבוד האדם' כערך יסודי של פעולתו אינה מובנת מאליה. צבא מוכון בדרך כלל על ידי חשיבה תועלתנית המתמקדת בבחירת האמצעים המתאימים ביותר להשגת מטרותיו. ערך 'כבוד האדם' מגביל את אופן הפעלת הכוח למען הגנת המדינה. הגדרת ערך 'כבוד האדם' כנורמה מחייבת מבהירה כי לא כל האמצעים



כשרים להשגת המטרה של ביטחון המדינה ואזרחיה. אמנם, למיטב ידיעתנו, צה"ל הוא הצבא היחיד שבקוד האתי שלו מופיע ערך 'כבוד האדם' כלשונו.

על בסיס מחויבותה לערך 'כבוד האדם', מכירה מדינת ישראל בזכותו של כל בן אנוש למשפט צדק, זאת כחלק ממכלול זכויותיו הבסיסיות. זכות זו כוללת את הבאתו לדין של מי שנחשד בפשע בפני שופטים שהוסמכו לכך, להישפט על פי הדין הנוהג, לתת לו את יומו בבית המשפט ולגזור את עונשו כחוק. הזכות למשפט צדק עומדת לכל אדם - ובכלל זה אף לפושעים ולמפגעים שבעצמם לא עמדו בנורמות מוסריות בסיסיות של שמירה על ערך חיי אדם - נובעת מן הערך שאנו מעניקים לחיי אדם. זכות זו מחייבת הבאת המפגעים לדין לאחר שסרה הסכנה. זירת פיגוע אינה המקום לעשיית צדק ולענישה, ואין בידי הנוכחים בזירה סמכות כלשהי לשפוט ולהעניש. הפעלת כוח כלפי מפגע לאחר שהוסר האיום, ושלא למטרת הגנה, היא עשיית דין ללא משפט האסורה מכל וכל על פי חוקיה של מדינת ישראל.

הפעלת כוח כלפי מפגע לשם ענישה, הרתעה ובוודאי לשם נקמה חותרת תחת ערכיה וחוקיה של המדינה. ענישה והרתעה הן בסמכותה הבלעדית של מערכת הצדק והמשפט. הרג מחבלים ללא משפט חותר לא רק תחת תפיסת הצדק וכבוד האדם של החברה בישראל, אלא גם תחת סמכות המדינה ושלטון החוק. הסמכות לשפוט, להעניש ולהרתיע נתונה בידי המדינה, והמדינה בלבד, שבידיה מצוי המונופול על הפעלת כוח בתחומיה.

גם מי שחושב שמחבלים ראויים לעונש מוות נדרש לאפשר דין צדק. אפשר להציג טיעונים לחיוב ולשלילה באשר לעמדה הקוראת להפעלת עונש מוות נגד מחבלים, ואפילו לנסות ולשנות את החוק; אבל הפעלת עונש המוות מותנית בקיום משפט צדק בהתאם לחוק הנוהג, ובוודאי שאינה מכוונת להתיר הרג מחבלים ללא משפט.

לעיתים נשמעים קולות הקוראים להריגת המפגעים בזירת האירוע גם אם סר האיום; זאת לשם הרתעתם של מפגעים פוטנציאליים בעתיד. מעבר לפגיעה בזכותו האוניברסלית של אדם לדין צדק, ולערעור על סמכותה הבלעדית של המדינה לענישה - הריגת אדם כדי להשפיע על מעשי זולתו פוגעת ברעיון המכונן שכל אדם הוא תכלית בפני עצמו, ואין להתייחס אליו או אל חיייו כאמצעי בלבד לשם השגת מטרת אחרות. קולות אלה שומטים את הבסיס הרעיוני העומד ביסוד ערך 'כבוד האדם' וביסוד זכויותיו הבסיסיות.

הריגת מפגעים לשם נקמה סותרת את ערך 'כבוד האדם' ונוגדת את המסורת היהודית האוסרת על אדם לנקום ברעהו. השיקול היחיד המצדיק את הריגת המחבל הוא קיומה של סכנה ממשית ומידית לחיים ולשלמות הגוף.

יש הטוענים כי אנו נדרשים להרוג את המפגע כדי שלא ישוב לעסוק בטרור לאחר שירצה את עונשו או - במידה שישחרר מכלאו - בשל עסקת חילופי שבויים. לחשש זה יש על מה לסמוך. עם זאת, הריגת אדם בשל חשש כזה אינה עולה בקנה אחד עם ההפרה בערכו הייחודי ובזכותו למשפט צדק.

**הפעלת כוח כלפי מפגע לשם ענישה, הרתעה ובוודאי לשם נקמה חותרת תחת ערכיה וחוקיה של המדינה ושומטת את הבסיס הרעיוני מתחת לערך 'כבוד האדם' וזכויותיו הבסיסיות.**

## מקרה 6 הגנה על מחבל בפני המון מתפרע

בילה פריינד (מאי 1992)

עדנהו אלאפנדי, מחבל בן 21 ממחנה הפליטים דהיישה, דקר שני ילדים יהודים ליד שוק מחנה יהודה. לאחר האירוע דלק המון זועם אחר המחבל. יריות נורו, ולבסוף הוא נתפס. המחבל שכב על הקרקע, וההמון היכה בו נמרצות. פריינד - שנולדה בבית חרדי-ליטאי והוריה שהו במחנה עבודה בכפייה ובמחנה ההשמדה אושוויץ, וניצלו - הצליחה להסתנן בין המתפרעים, להגיע למחבל ולגונן עליו בגופה ממש. המתפרעים במקום כינוה "אוהבת ערבים!", בעטו בה, והיכו אותה באגרופים. המשטרה הגיע למקום לאחר 27 דקות, ורק אז עצרה את המחבל. המעשה של פריינד זכה לשבחים, בצד ביקורת, ועורר פולמוס ציבורי והדים בין-לאומיים נרחבים. בין היתר, הרב הראשי לישראל אברהם אלקנה כהן שפירא פסק כי מאחר שהמחבל לא היווה עוד סכנה, הרי שפריינד נהגה כהלכה.

הארץ, 18.10.2015

**הזכות לחיים עומדת גם למפגע רצחני, ואין בפעולת הטרור שבה נקט כדי ליטול אותה ממנו כאשר סר האיום. הזכות לחיים כוללת את הזכות לקבלת טיפול רפואי, ומטילה חובה על מי שיש בידו להגיש סיוע כזה להעניק אותו.**

הזכות לחיים עומדת גם למפגע רצחני, ואין בפעולת הטרור שבה נקט כדי ליטול אותה ממנו כאשר סר האיום. בעקבות מקרים שבהם מפגעים פצועים נותרו שוכבים במקום האירוע דקות ארוכות מבלי שהוגש להם סיוע רפואי, יש להבהיר כי הזכות לחיים כוללת גם את הזכות לקבלת טיפול רפואי. זכות זו גם מטילה חובה על מי שיש בידו להגיש סיוע כזה להעניק אותו. הזכות הזאת היא בלתי מותנית, ובהקשר של טיפול רפואי עלינו לראות את האדם מופשט מכל הקשר שיוכי ובלתי קשר למעשים שעשה לפני כן, ולהתייחס אליו בצורה מקצועית ועל פי עקרונות רפואיים גרידא. ההצדקות לכך מבוססות על אותם הטעמים שהצגנו בהצדקת ההגבלות המוטלות על זכות ההגנה העצמית הנוגעות לאנושיותו הבלתי מותנית של כל אדם.

החובה להעניק טיפול רפואי לכל אדם הנזקק לכך, ללא קשר לשיוכו ולמעשיו, תקפה גם בעת מלחמה. ארבע אמנות ז'נבה מחייבות צוותים רפואיים להעניק טיפול הולם לכלל הפצועים בשדה הקרב ובשבי, ובכלל זה לפצועי האויב. ישראל חתומה על כל ארבע האמנות, אישרה אותן ופועלת על פיהן. אמנות אלו תקפות גם בהקשר של מחבל ("לוחם בלתי חוקי") שנפצע בעת פיגוע טרור. המחבל זכאי לטיפול רפואי בזירת הפיגוע בדיוק כמו כל פצוע אחר.

הסיבה היחידה היכולה למנוע מצוותי רפואה לטפל במפגע פצוע היא קיומה של סכנה לחייהם של המטופלים מעצם הכניסה לזירת האירוע או השהייה בה. דוגמה לכך היא מתן טיפול רפואי למחבל אשר יש חשש סביר שהוא נושא חגורת נפץ. במצב זה יש להמתין לחבלן שיבדוק את המחבל הפצוע לפני שניגשים לטפל בו. למעט מקרים מעין אלה, הטיפול במפגע פצוע צריך להתבצע על פי עקרונות רפואיים בלבד.

קביעה זו תקפה ביחס לכל אדם שנקלע לזירת פיגוע ויש בידו להושיט עזרה לפצועים, והיא תקפה שבעתיים ביחס לצוותי ההצלה והרפואה המחויבים להצלת חיים מתוקף השבועה שקיבלו על עצמם לראות בחולה ובפצוע תמיד רק את האדם הנזקק לעזרתם.



הרופא אינו אמור לשפוט את מעשיו של מי שנזקק לשירותיו, או לחנכו, ובוודאי שאינו מוסמך להענישו; הוא אינו אמור להתייחס למכלול קשריו, אמונותיו, ערכיו ומעמדו של הנזקק. זהו הפן האציל והמקודש של הרפואה.

מחויבותו העמוקה של הרופא לשמור על החיים ולהושיט מזור לכל אדם באשר הוא אדם עומדת בבסיס האתיקה הרפואית, ובאה לידי ביטוי גם ב"שבועת הרופא העברי": "וזאת הברית אשר אנוכי כורת אתכם היום לאמור: 'על משמרתכם הופקדתם יומם ולילה לעמוד לימין החולה במצוקתו בכל עת ובכל שעה; ושמרתם עד מאוד חיי האדם מרחם אמו והיה שלומו ראש חרדתכם כל הימים; ועזרתם לאדם החולה באשר הוא חולה אם גר אם נוכרי ואם אזרח אם נקלה ואם נכבד'".

גל הטרור מעמיד את החברה הישראלית בפני מבחן מוסרי שיקבע במידה רבה את דמותה לדורות הבאים. טרור מטבעו חותר לפגוע לא רק בחיי אדם אלא גם בערכי היסוד של החברה אותה הוא תוקף, ולקעקע את הבסיס המוסרי שלה. הטרור מערער את מרקם חיי היום-יום ומחדיר פחד וְאִימה לחוויה האנושית הפרטית ולחיים החברתיים והלאומיים. הצדקת הפעלת כוח שלא למטרות הגנה עצמית, הקריאות לענישה ולהרתעה שלא על פי דין, כמו זו לנקמה - כל אלה שואבות את כוחן מהפחד והאִימה שיוצר הטרור, ולא ממניעים מוסריים ראויים.

החברה הישראלית רואה עצמה כמוסרית, וביטאה זאת באמצעות הערכים והנורמות שאימצה לעצמה. עמידה בכללים המגדירים את הפעלת הכוח בעת הגנה עצמית היא הדרך לבסס את טיבה המוסרי של החברה ברוח בחירתה להיות נאמנה לערך 'כבוד האדם' ולמסורת ישראל הגורסת שכל אדם נברא בצלם.

**גל הטרור מעמיד את החברה הישראלית בפני מבחן מוסרי שיקבע במידה רבה את דמותה לדורות הבאים. עמידה בכללים המגדירים את הפעלת הכוח בעת הגנה עצמית היא הדרך לבסס את טיבה המוסרי של החברה ברוח בחירתה להיות נאמנה לערך 'כבוד האדם' ולמסורת ישראל הגורסת שכל אדם נברא בצלם.**



## חלק שלישי: הרשות להפעיל כוח

במדינת ריבונית, הזכות להפעיל כוח לשם הגנה מצויה בידי המדינה ואינה מסורה בידי האזרחים. אולם החוק מכיר במצבים שבהם אדם נדרש להגיב במהירות כדי להגן על עצמו או על זולתו מפני איום על החיים.

במדינת ריבונית, הזכות להפעיל כוח לשם הגנה מצויה בידי המדינה ואינה מסורה בידי האזרחים. המדינה עושה זאת באמצעות כוחות הביטחון האמונים על הגנת המדינה ואזרחיה, ובאמצעות מערכת המשפט והאכיפה המופקדים על שמירת החוק ואכיפתו. אזרח החש מאוים, או רואה את זולתו מאוים, אינו רשאי להפעיל כוח בעצמו; זאת בהנחה שאפשר להשהות את הטיפול באיום מבלי להסתכן או לסכן אחרים. במקום זאת, עליו לפנות לכוחות הביטחון כדי שאלה יפעלו מתוקף סמכותם. מתי, אם כן, יש לאדם זכות להפעיל כוח במסגרת זכות ההגנה העצמית, ומתי זכות זו היא נחלתם של כוחות הביטחון בלבד?

למרות המונופול של המדינה על הפעלת הכוח בתחומיה, החוק מכיר במצבים שבהם אדם נדרש להגיב במהירות כדי להגן על עצמו או על זולתו מפני איום על החיים. זכות זאת מוגבלת למצבים שבהם מתרחש איום ישיר ומידי, וכל עוד כוחות הביטחון לא הגיעו למקום ולוקחים את האחריות על הטיפול באירוע.

בגבולותיה הריבוניים של מדינת ישראל, המשטרה היא הזרוע האחראית על ביטחון האזרחים ועל שמירת החוק והסדר; בשטחי יהודה ושומרון, האחריות על הביטחון והשמירה על החוק ואכיפתו הם בידי הצבא. על כן, בגבולותיה הריבוניים של המדינה מותר לכל אדם לפעול מתוקף זכות ההגנה העצמית כלפי איום כל עוד כוחות המשטרה לא הגיעו לזירת הפיגוע. עם הגעת כוחות המשטרה למקום, חובה על כל אדם, ובכלל זה גם על חיילים שנקלעו לזירת הפיגוע, להישמע לכוחות המשטרה ולפעול לפי הוראותיהם. כמו כן, מרגע שבו המפגע נעצר או מפסיק להיות איום, יש להימנע מכל פגיעה בו וחובה למסור אותו בהקדם האפשרי לידי כוחות המשטרה.

אותו עקרון תקף כאשר פיגוע מתרחש בשטחי יהודה ושומרון, שם צה"ל הוא הריבון. הסמכות להפעיל כוח במצבים שאינם מהווים סכנה ממשית ומידית לחיים או לגוף היא קודם כול של הצבא, ואזרחים ושוטרים שנקלעו לזירת פיגוע מחויבים לפעול בהתאם להוראות המפקדים והחיילים בשטח. גם כאן, זכות ההגנה העצמית עומדת לאדם כל עוד כוחות הצבא לא הגיעו למקום ומטפלים באירוע. מרגע שהכוחות הגיעו, הרי שהסמכות להפעלת הכוח חוזרת לידי הצבא.

בתוך גל הטרור אנו רואים תופעה מפעימה וראויה להערכה: אנשים קמים להגן על זולתם מפני תקיפה, לעיתים תוך סיכון עצמי. התערבותו המהירה של אדם הנמצא בזירת הפיגוע יכולה להציל חיים או להסיר איום. חברה שבה אנשים נחלצים לעזרת זולתם במצבי סכנת חיים היא חברה חזקה המושתתת על אחריות הדדית וסולידריות, ואדם הבוחר לסכן עצמו כדי להגן על חברו מפגין ערכים ותכונות ראויים לשבח. אלה התנהגויות, ערכים, ותכונות שיש לטפח ברמת החברה וברמת הפרט.

תופעה זו שואבת את השראתה מהציווי המקראי: "לא תעמוד על דם רעך, אני ה'" (ויקרא יט, טז). הרמב"ם מביא דוגמאות למצבים שבהם יש לקיים ציווי זה (הלכות רוצח ושמירת נפש א,

בתוך גל הטרור אנו רואים תופעה מפעימה וראויה להערכה: אנשים קמים להגן על זולתם מפני תקיפה, לעיתים תוך סיכון עצמי. אולם יש להדגיש כי הם אינם חייבים לסכן את חייהם כדי להציל את זולתם.

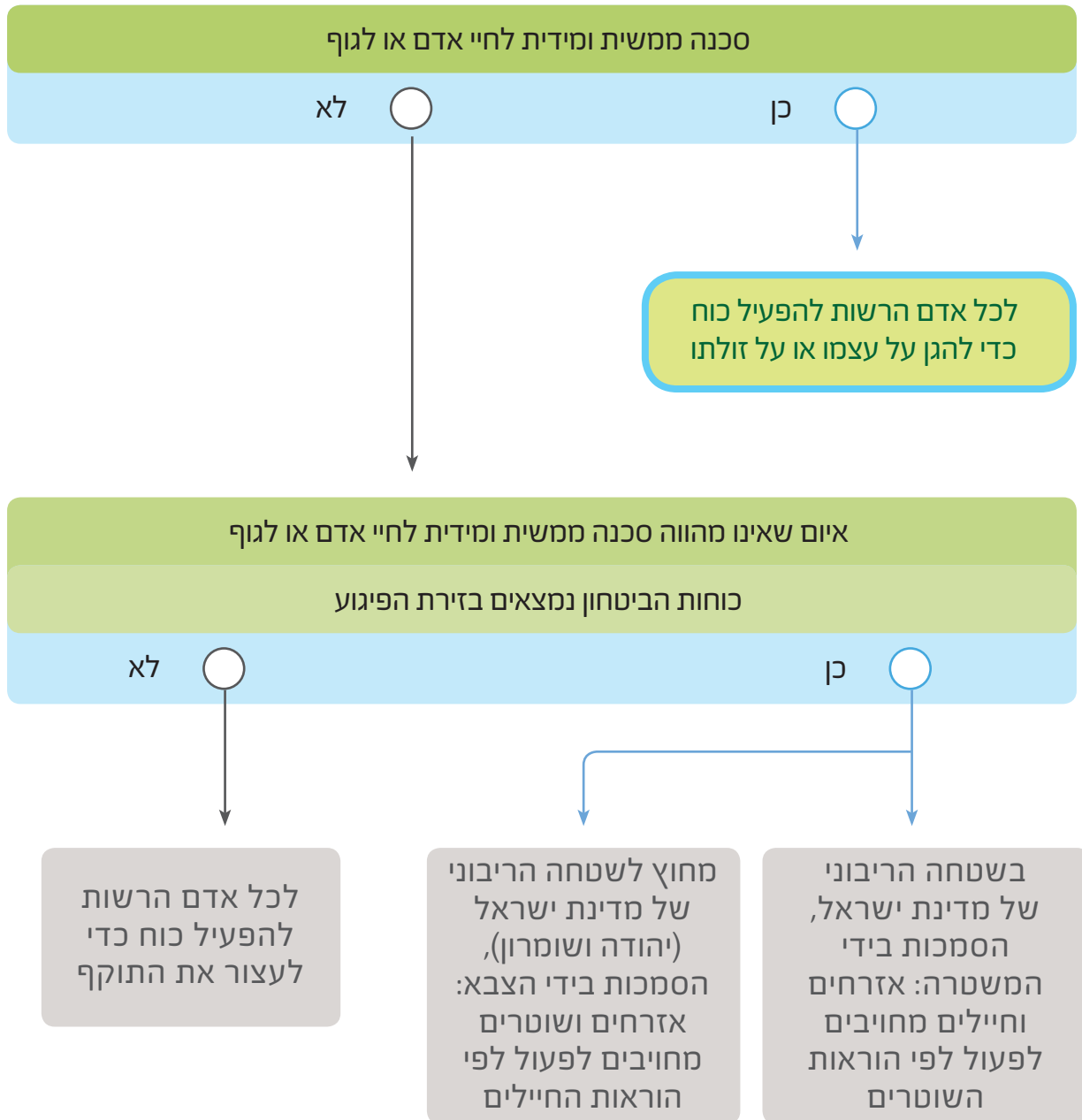
יד): "כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך. וכן הרואה את חברו טובע בים. ליסטים באים עליו. או חיה רעה באה עליו".

עם כל הערכה וההוקרה לאזרחים המתגייסים להציל את זולתם בעת פיגוע בהיעדרם של כוחות הביטחון, יש להדגיש כי הם אינם חייבים לסכן את חייהם כדי להציל את זולתם. החוק הישראלי אימץ את הציווי "לא תעמוד על דם רעך" (תשנ"ח-1998), וקבע את גבולותיו. בסעיף 1 לחוק נאמר: (א) חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לאל ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את עצמו. (ב) המודיע לרשויות או המזעיק אדם אחר היכול להושיט את העזרה הנדרשת, יראוהו כמי שהושיט עזרה לעניין חוק זה; בסעיף זה, 'רשויות' - משטרת ישראל, מגן דוד אדום ושירות הכבאות".

החובה להתערב לשם הצלת הזולת היא מוגבלת ואינה מחייבת נטילת סיכון. בכך שונה האזרח מאיש כוחות הביטחון הפועל במסגרת תפקידו כנציג המדינה האמונה על ביטחון תושביה. על השוטר (בגבולותיה הריבוניים של המדינה), ועל החייל (בשטחי יהודה שומרון) חלה חובה להגן על אזרחי מדינת ישראל ותושביה, גם במחיר חירוף נפשו. השוטר והחייל, כל אחד בתחום סמכותו, אינם רשאים שלא להתערב כאשר מתרחש פיגוע, שכן הם אינם פועלים לפי עקרון ההגנה העצמית שלהם אלא על בסיס עקרון ההגנה העצמית של המדינה. האזרח, לעומת זאת, רשאי שלא להתערב במקרה של סכנת חיים.



## הרשות להפעיל כוח בעת פיגוע



## סוף דבר

מקורות ההשראה של החברה הישראלית - הן אלה הייחודיים היהודיים-הישראליים, והן אלה האוניברסליים הכלל-אנושיים - מכוננים את 'כבוד האדם' ואת ערך חיי אדם כבסיס הערכי של החברה. פיגועי הטרור מעמידים בפנינו אתגרים הנוגעים לביטחון האישי ולמקום החיים היום-יומי שלנו, אך באותה העת הם מציבים בפנינו אתגר באשר לערכינו ולזהותנו כיחידים וכחברה.

במסמך זה הנחנו בפני הקורא מסד ערכי לזכות ההגנה העצמית וכללים המגדירים את גבולות הפעלת הכוח הנובעים ממסד זה. התשתית המוסרית של הזכות להגנה עצמית יונקת מהערכים שבבסיסה של החברה הישראלית - בהם ערך חיי אדם, היותו נברא בצלם ומהמשמעויות של ערכים אלה על כבודו וזכויותיו.

אנו מודעים היטב לכך שהדרישה מאדם הנמצא בסכנת חיים לפעול באיפוק ובריסון ברגעי האימה ואי הוודאות אינה קלה. אנו גם מודעים לכך שאדם מוסרי השואף לפעול לפי אמות המידה הראויות עלול לטעות בהפעלת הכוח בעת פיגוע, בשל המציאות המורכבת הכרוכה בה.

בשל כך, סברנו שהבהרת כללי ההגנה העצמית וחשיפת התשתית הערכית המגדירה אותם עשויה לסייע למי שייקלע לאירוע פיגוע שבו יידרש לגונן על נפשו או להגן על זולתו תוך שמירה על ערכיו.

המציאות המורכבת של פיגועי טרור טומנת בחובה שאלות מוסריות וערכיות מורכבות המופנות לא רק אל אדם הנקלע לזירת פיגוע אלא גם אל החברה הישראלית בכללה. הטרור המופנה כלפינו מאיים לא רק על חיינו אלא גם על אופייה הערכי היהודי-הדמוקרטי של מדינת ישראל ועל תפיסת עולמה המוסרי. האופן שבו נשיב על השאלות הערכיות ישפיע לא רק על התנהגות האדם היחיד בעת אירוע אלא גם על ערכיה וזהותה של החברה כולה. הבחירה לפעול לפי כללי זכות ההגנה העצמית משמעה בחירה בהמשך עיצוב עולמה המוסרי של החברה הישראלית לאור ערכיה היסודיים, כפי שכוונה. אנו מקווים כי כוחה של החברה יעמוד לה להסרת איום הטרור מערי ישראל ומיישוביה, ובד בבד - משאבי הרוח שלה יעמדו לה בהתמודדות הערכית והמוסרית הנלוות לאיום זה.

**פיגועי הטרור מעמידים בפנינו אתגרים הנוגעים לביטחון האישי ולמקום החיים היום-יומי שלנו, אך באותה העת הם מציבים בפנינו אתגר באשר לערכינו ולזהותנו כיחידים וכחברה**

**הבחירה לפעול לפי כללי זכות ההגנה העצמית משמעה בחירה בהמשך עיצוב עולמה המוסרי של החברה הישראלית לאור ערכיה היסודיים, כפי שכוונה.**



## פקודות משטרת ישראל של המפקח הכללי:

06.02.14 - השימוש בכלי ירייה

1. הסייגים לשימוש בכלי ירייה
2. השימוש בכלי ירייה לצורך ביצוע מעצר.
3. ירי באש חיה באוויר לצורך פיזור מתפרעים - האיסור.
4. השימוש בכלי ירייה לצורך מניעת סכנה מיידית לחיי אדם.
5. ביטול פקודת מטא"ר

### 1. הסייגים לשימוש בכלי ירייה

- א. כלי ירייה הוא אמצעי קטלני, שהשימוש בו עלול לסכן את חייו ושלמות גופו של אדם.
- ב. השימוש בכלי ירייה נועד לסייע לשוטרי בביצוע מעצר ובהגנה על החיים ועל שלמות הגוף מפני סכנה מיידית - הכל בכפוף להוראות ולסייגים בפקודה זו.
- ג. השימוש בכלי ירייה לצורך מילוי תפקיד ייעשה כמוצא אחרון, במידת הזהירות הראויה, ורק בנסיבות שקיים בהן יחס הגיוני בין מידת הסכנה העולה מהשימוש בנשק לבין התוצאה שאותה מבקשים למנוע - הכל בהתאם למפורט בפקודה זו.
- ד. נחיצות השימוש בכלי ירייה במהלך ביצוע תפקיד, תיבחן בכל שלב משלבי האירוע. השוטר יפסיק את הירי, מייד משפסק הצורך בכך.

### 2. השימוש בכלי ירייה לצורך ביצוע מעצר

#### א. התנאים

- השימוש בכלי ירייה לצורך ביצוע מעצר - אסור, אלא אם נתקיימו כל התנאים המפורטים להלן:
1. המעצר מתייחס לעבירה מסוג פשע, שנתקיים לגביה אחד מאלה:
    - א. המעשה, שהוא עילת המעצר, סיכן בצורה ממשית את חייו או את שלמות גופו של אדם.
    - ב. האדם, שמבקשים לעצור בגין אותה עבירה, מסכן באופן ממשי את חייו או את שלמות גופו של אדם.
  2. אין דרך אחרת לבצע את המעצר.
  3. השימוש בכלי הירייה אין בו כדי לגרום סיכון ממשי לחייהם או לשלמות גופם של עוברי אורח וחפים מפשע.



### ב. חובת מתן אזהרה

1. נתקיימו התנאים לשימוש בכלי ירייה, כמצוין לעיל בסעיף זה, ייתן השוטר אזהרה מוקדמת על כוונתו לפתוח באש.
2. אזהרה מוקדמת תינתן, במידת האפשר בשלבים, כמפורט להלן: )
  - א. שלב א' - בקריאה בקול רם, ובמידת האפשר בשפה מובנת לחשוד.
  - ב. שלב ב' - ביריית אזהרה באוויר, תוך נקיטת אמצעי הזהירות הדרושים למניעת פגיעה אפשרית בנפש או רכוש.
  3. ניתן לוותר על אזהרה מוקדמת, כאשר צפויה סכנה ממשית מיידית לחייו או לשלמות גופו של השוטר או של אדם אחר.

### ג. חובת צמצום הנזק בעת השימוש בכלי ירייה

נתקיימו התנאים לשימוש בכלי ירייה, חובה על השוטר להשתמש בכלי הירייה בזהירות מירבית, באופן שיגרום לפגיעה קלה, ככל האפשר, בשלמות הגוף או ברכוש.

### 3. ירי באש חיה באוויר לצורך פיזור מתפרעים - האיסור

- א. ירי באש חיה באוויר לצורך פיזור מתפרעים אסור אלא אם ניתן היתר לכך על ידי המפקח הכללי, ובתנאים ובסייגים שנקבעו בהיתר.
- ב. שימוש בכלי ירייה אחר לצורך פיזור מתפרעים ייעשה בתנאים ובסייגים הקבועים בנהל אג"ם שעניינו הפעלת אמצעים להשלטת סדר ציבורי, כתוקפו מעת לעת.

### 4. השימוש בכלי ירייה לצורך מניעת סכנה מיידית לחיי אדם

- א. השימוש בכלי ירייה - מותר, כאשר יש חשש ממשי לפגיעה מיידית בחיים או בשלמות הגוף של השוטר או של אחרים, ואין כל דרך אחרת למנוע אותה פגיעה.
- ב. השימוש בכלי ירייה, לפי סעיף זה, ייעשה במידה שלא תעלה על מה שסביר לעשות למניעת אותה פגיעה, וכך שהנזק, העלול להיגרם, יהיה שקול כנגד הנזק, שאותו מבקשים למנוע.

### 5. ביטול פקודת מטא"ר

פקודת המטא"ר 06.02.14 - "השימוש בכלי ירייה", שפורסמה בתאריך 1.11.91 - בטלה.



## המשרד לביטחון פנים, אגף רישוי כלי ירייה:

### מדריך לשימוש והחזקת כלי ירייה

מהדורה חמישית אפריל 2012: עמ' 18-23.

#### אימוני ירי והוראות שימוש

אימוני הירי מותרים רק במטווח מאושר בפיקוח מנהל מטווח ומדריך ירי, או מפקח מטווח, בעלי רישיון תקף מטעם המשרד לביטחון הפנים.

רשימה מעודכנת של מטווחים מאושרים ניתן למצוא באתר האינטרנט של המשרד לביטחון הפנים.

במסגרת ההכשרה יבוצע פרק עיוני וירועננו הוראות הבטיחות ונהלי השימוש בכלי ירייה.

**הערה:** נושא כלי ירייה ארגוני חייב לעבור אימון ירי לפחות אחת לשנה ולקבל מהארגון לפחות אחת לשישה חודשים תדריך

#### הוראות שימוש בכלי ירייה

##### א. כללי

1. לפניך כללים מנחים, הוראות וסייגים של משטרת ישראל, בכל הנוגע לשימוש בכלי ירייה ופתיחה באש.
  2. השימוש בכלי ירייה לעבר אדם מתאפשרת לשם הגנה עצמית מפני תקיפה שצפויה ממנה סכנת חיים מוחשית על היורה או על זולתו. כללים אלה מבוססים על הוראות סעיפים 34 י', 34 טז' שבחוק העונשין 1977.
  3. השימוש בכלי ירייה לצורך הגנה עצמית יעשה כמוצא אחרון ובמידת הזהירות הראויה, כאשר אין דרך אחרת להתגבר על התוקף.
  4. נחיצות השימוש בכלי ירייה תבחן בכל שלב משלבי האירוע.
- יש להפסיק את הירי מיד כשפסקה התקיפה או הוסרה סכנת חיים.

##### ב. פתיחה באש במקרה של סכנת חיים

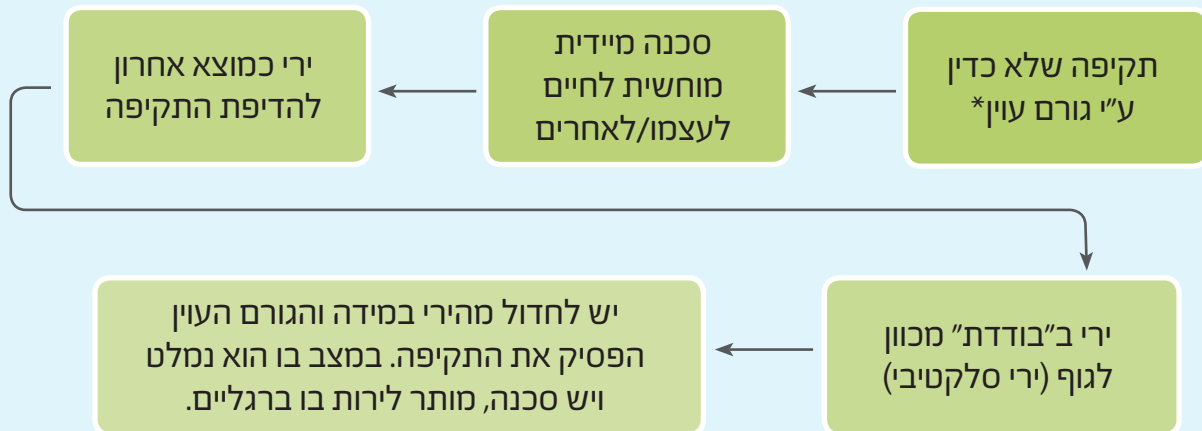
1. הגדרות:
  - א. "סכנת חיים" - סכנה לאובדן חייו של אדם, או לחבלה מסוכנת בגופו.
  - ב. "נשק חם" - לרבות כלי ירייה, רימון יד, בקבוק תבערה, מטען נפץ.
  - ג. "נשק קר" - לרבות סכין, פגיון, גרזן, אלות ומוטות מתכת.
  - ד. "אזהרה מוקדמת" - הודעה על כוונה לפתוח באש באם לא תיפסק התקיפה.
2. השימוש בכלי ירייה מותר אם נדרש באופן מיידי כדי להדוף תקיפה שלא כדון, שבוצעה באמצעות כלי ירייה חם או קר ושנשקף ממנו סכנת חיים מוחשית ליורה או זולתו.
3. לצורך הדיפת התקיפה שמסכנת חיים מותר לפתוח באש לעבר גופו של התוקף, במגמה לפגוע בו כך שימנע ממנו להשלים את ביצוע מעשה התקיפה. יש להפסיק את הירי מיד כשפסקה התקיפה ולא נשקפת יותר סכנת חיים.



4. פתיחה באש תעשה רק כמוצא אחרון, לאחר שנשקלו ומוצו דרכי פעולה אחרות להפסקת התקיפה, לרבות מתן אזהרה מוקדמת, ובלבד שלא יהיה בכך כדי לסכן את חייו של היראה או של זולתו.
5. נמלט התוקף עם כלי הירייה והוא עדיין מסכן חיים, ניתן לירות לעבר רגליו, ובמידה שאין בכך כדי לסכל את הסיכון - לירות לעבר גופו, כדי למנוע את המשך התקיפה או למנוע סיכון חיי אחרים במהלך בריחתו.
6. נמלט התוקף ללא כלי ירייה - אין לירות לעברו.
7. פתיחה באש תבוצע כאמור לעבר התוקף בלבד, בירי בודד ומכוון, תוך נקיטת אמצעי זהירות למניעת פגיעה בעוברי אורח.
8. אין לפתוח באש לשם הגנה על רכוש כאשר לא מתלווה לעבירת הרכוש סכנת חיים.
9. **זכור!!!**  
יש לבדוק אם קיימים שלושה תנאים לפני השימוש בכלי ירייה ופתיחה באש.
  - א. **אמצעי** - כל דבר שיכול לסכן את חייו או חיי זולתך.
  - ב. **כוונה** - התרשמות סבירה שליריב יש כוונה אמיתית להשתמש באמצעי שברשותו כדי לסכן חיים.
  - ג. **יכולת** - ליריב יש אפשרות לממש את כוונתו תוך שימוש באמצעי שברשותו.
 רק אם מתקיימים שלושת תנאים אלה והסכנה מיידית, הניך רשאי לפתוח באש בהתאם לאמור בחוקים ובכללים שהוזכרו.

יש לדווח לפקיד רישוי כלי ירייה על כל מקרה של אירוע ירי בכלי ירייה!

#### הוראות שימוש בכלי ירייה: תרשים זרימה



גורם עוין\*: **אדם בעל אמצעי** - נשק חם או קר

**אדם בעל כוונה** - כוונה ברורה לגרימת חבלה חמורה או מוות

**אדם בעל יכולת** - מיידית לביצוע הפיגוע

### פעולות לאחר סיום הירי

- א. **טיפול רפואי** - יש להגיש טיפול רפואי לנפגע לאחר שנבדק כי אין נשקפת סכנה מצידו.
- ב. **דיווח** - יש לדווח, בהקדם האפשרי, על כל מקרה של שימוש בכלי ירייה, לתחנת המשטרה הקרובה.
- ג. **סריקה** - יש לבצע סריקה לאיתור נפגעים נוספים או נזק לרכוש.
- ד. **בידוד איזור הירי** - יש למנוע כניסת אנשים לאיזור הירי עד סיום הבדיקה המשטרתית.

### איסור שימוש בכלי ירייה פרטי באירוע המוני מאובטח

באירוע המוני אסור השימוש בכלי ירייה פרטי מאחר ושימוש זה עלול לסכן חיי אדם מהסיבות הבאות:

- המקום מאובטח ע"י כוחות משטרה, אבטחה וביטחון מאומנים ומיומנים.
- בעל כלי הירייה הפרטי איננו מזוהה כאיש אבטחה וביטחון ועלול להיחשב כגורם עוין במקרה חירום.
- מאחר שחלק מכוחות האבטחה והביטחון אינם ניתנים לזיהוי, עלול להיווצר מצב שבו בעל כלי הירייה הפרטי עלול לזהותם בטעות כגורם עוין ולפתוח נגדם באש.

#### בנוסף:

בכניסה למקום אירוע מאובטח חובה להציג למאבטחים בכניסה רישיון כלי ירייה תקף בצמוד לתעודת הזהות. כלי הירייה יישאר ברשות בעל הכלי, אלא אם יתבקש להפקידו.



## מראי מקום

גורן, שלמה, **משיב מלחמה: שאלות ותשובות בענייני צבא, מלחמה וביטחון**. ירושלים: הוצאת "האידרא רבה", 1983, כרך א'.

הועד הבינלאומי של הצלב האדום, **אמנת ז'נבה (הראשונה) בדבר הטבת מצבם של פצועים וחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים בשדה הקרב**. 12 אוגוסט 1949, 31 UNTS 75.

הועד הבינלאומי של הצלב האדום, **אמנת ז'נבה (השנייה) בדבר הטבת מצבם של פצועים וחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים ביים**. 12 אוגוסט 1949, 85 UNTS 75.

הועד הבינלאומי של הצלב האדום, **אמנת ז'נבה (השלישית) בדבר הטיפול בשבויי מלחמה**. 12 אוגוסט 1949, 135 UNTS 75.

הועד הבינלאומי של הצלב האדום, **אמנת ז'נבה (הרביעית) בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה**. 12 אוגוסט 1949, 287 UNTS 75.

המשרד לביטחון פנים, אגף רישויי כלי ירייה: **מדריך לשימוש והחזקת כלי ירייה**. מהדורה חמישית אפריל 2012: עמ' 18-23.  
[www.legalweapon.org.il/uploads/לשימוש-והחזקת-כלי-ירייה.pdf](http://www.legalweapon.org.il/uploads/לשימוש-והחזקת-כלי-ירייה.pdf)

הסתדרות הרפואית בישראל, **שבועת הרופא העברי**.  
<https://www.ima.org.il/mainsitenew/viewcategory.aspx?categoryid=1125>

העצרת הכללית של האו"ם, **הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם**. 10 דצמבר 1948, 217 A(III).  
<http://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html>

פקודות משטרת ישראל של המפקח הכללי: 06.02.14 - **השימוש בכלי ירייה**.  
[https://www.police.gov.il/menifa/02.06.02.14\\_2.pdf](https://www.police.gov.il/menifa/02.06.02.14_2.pdf)

צבא ההגנה לישראל, **רוח צה"ל**.  
<https://www.idf.il/רוח-צהל/אודות-צהל/מאמרים/>

קאנט, עמנואל, **הנחת יסוד למטאפיזיקה של המידות**. תל אביב: ספרי עליית הגג, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2010.

